

TÖRVÉNYKEZŐ SZÉKELYEK ÉS ÖRMÉNYEK

– *Székely Ferenc beszélgetése a 70 éves
Garda Dezső történésszel, szociográfussal* –

– *Már az elején tisztázzunk egy dolgot: Ön minek tartja magát, hisz azonkívül, hogy pedagógus és politikus, több kötete jelent meg a szociológia és a történelem tárgykörében?*

– Történésznek tartom magam. Több mint 45 éve kutatom a magyarországi és a romániai levéltárakat, dokumentációs könyvtárakat az erdélyi magyarság múltjának hiteles és kútfőkkel alátámasztott feltárása céljából. A történelmi események jobb megértése érdekében – az interdiszciplinaritás szellemében – kutatásokat végeztem a szociológia és a néprajz területén is. Pedagógusi múltamat sem tagadhatom le: 1973–1996 között általános és középiskolai tanárként tevékenykedtem. 1997-től mint egyetemi előadótanár a Babeş–Bolyai Tudományegyetem gyergyószentmiklósi kihelyezett tagozatán dolgozom.

– *Kolozsvárról származik; meséljen gyermekéveiről és felmenőiről.*

– Igen, Kolozsváron születtem, de családom nagyenyedi. Dédnagyapám, Garda József 1863–1899 között az akkor még egyetemi státussal rendelkező nagyenyedi kollégiumnak volt a professzora. Nagyapám, Garda Kálmán 1905-től 1918 végéig Alsó-Fehér vármegye főügyészeként, 1908–1933 között a Bethlen Gábor Kollégium gondnokaként, majd 1923–1933 között az Országos Magyar Párt Alsó-Fehér vármegyei szervezetének meghatározó egyéniségeként volt ismert. 1920-tól a romániai Hangya Szövetkezet nagyenyedi központjának volt igazgatósági tagja és alelnöke. 1931–1933 között a Hangya Szövetkezet igazgatósági elnökeként tevékenykedett. Édesapámat, ifjú Garda Kálmánt kétszer is bebörtönözték kommunista-ellenes magatartása miatt. A Garda családra Nagyenyeden úgy tekintettek, mint kizsákmányoló-irredenta családra. Apám elítélése és bebörtönzése után családomat kényszerlakhelyre vitték Tövisre. Utólag a romániai bíróság rehabilitálta édesapámat, és bírói döntéssel elismerték, hogy ártatlanul volt meghurcolva és börtönbe vetve.

- *Hol érettségizett?*
- Az Ipar utcai 12-es számú líceumban végeztem a középiskolai tanulmányaimat. Ez az oktatási intézmény nem tartozott a kolozsvári magas színvonalú iskolák közé. De valószínű, hogy engem a központi iskolákba fel sem vettek volna... Apám szekuritátés dossziéjából megtudtam, hogy a 12-es számú középiskolában is figyeltek rám.
- *Már kicsi korában érdekelte a történelem, vagy tudatosan választotta ezt a tantárgyat, amiből szülővárosában magas képzést lehetett szerezni?*
- Már iskolás koromban megszerettem a történelmet, de nem készültem történésznek. A véletlenek összejátszása késztetett arra, hogy történelem szakra felvételizzek.
- *Erdély jeles történészei tanítottak akkor a kolozsvári BBTE-n. Kit „kapott még el”, akinek tudása, emberi tartása, szakma iránti szeretete nagyban befolyásolta az Ön későbbi tanári-kutatói pályafutását?*
- Kiváló előadásai voltak Bodor Andrásnak; Imreh István azonban nemcsak előadásaival járult hozzá történésszé válásomhoz, hanem tanulmányokat íratott velem, s ezeket szakszerűen értékelte is. Megtanított a forráskritika használatára. Kihelyezésem után is nyomon követte és irányította kutatásaimat.
- *Az egyetem elvégzése után következett a kihelyezés; miért választotta Gyergyóremetét, milyen volt ez a nagyközség 1973–1978 között, mire emlékszik szívesen, és mire legkevésbé?*
- 1973-ban országos szinten négyszáz új, történelem szakot végzett ifjút helyeztek ki. Egyik munkahely rosszabb volt, mint a másik. A végzetek nem tudták, hogy lovon, szekérral, vagy tutajjal fognak eljutni az általuk választott oktatási intézménybe. A kihelyezésre meghirdetett helyek közül a gyergyóremetei iskola kiemelkedő oktatási egységnek tűnt. A választáshoz az is hozzájárult, hogy feleségem gyergyószentmiklósi lakos volt. Szívesen emlékszem vissza a történelmet szerető tehetséges remetei diákokra, és kevésbé szívesen az ingázással kapcsolatos nehézségekre.
- *Hol tanított 1978 után, s mennyire érezte a kommunista rendszer nyomását, amit előszeretettel alkalmaztak az élet valamennyi területén?*

- 1978 őszén Gyergyószentmiklósra kerültem, és a Salamon Ernő Líceumban, illetve a 6-os számú iskolában (a későbbi Vaskertes) tanítottam. Történelemtanári munkám során a magyarság múltjának megismertetésére és elsajátíttatására törekedtem. E cél által vezetett vállaltam fel a történelemtör megszervezését, amelynek keretében tanítványaim a székely-magyar múlt jobb megismerése céljából levéltári kutatásokat végeztek. Diákjaim az általuk feltárt forrásanyag alapján tudományos dolgozatokat készítettek, amit később a bukaresti Petőfi Házban, a kolozsvári *Korunk délelőtt*-ökön és a temesvári magyar líceumban mutattak be. Már 1989 előtt felvállaltam a székelyföldi magyar történelem tanítását és népszerűsítését, akkor, amikor a román kommunista hatalom mindent elkövetett a magyarság identitástudatának megszüntetéséért. Magyar szellemben való tanításom és az általam vezetett történelemtör miatt sok megaláztatásban volt részem...

- *Gondolt-e arra, hogy munkáját, történész lévén, lépten-nyomon követik, figyelik, jelentést készítenek Önről?*

- Mindezt érezni lehetett, de iskolaigazgatóim is tájékoztattak megfigyelésemről. Ez akkor volt, amikor megakadályozták könyveim megjelenését, és belekötöttek az általam szervezett, 1976–1983 között megtartott történészkonferenciákba. Lehetett érezni, hogy a titkosszolgálat fókuszában vagyok. 1982-ben – mivel könyvemben nem használtam az akkori hivatalos történelemhamisítás szempontjait, konkrétan: a történelmi hűségnek megfelelően jeleztem, hogy a 19. század végéig Gyergyószentmiklóson nem laktak románok és megtagadtam a kontinuitás elméletének Gyergyó történetéről szóló könyvembe való beemelését – Gyergyószentmiklós múltját feltáró könyvemnek mind a 300, frissen kinyomtatott példányát elégették. Egy másik könyvem tíz évig állt a Kritérion szerkesztőségében, megjelenését a cenzúra akadályozta.

- *Fontosnak tartotta, hogy 1990 után „belenézzen” vagy kikérje a CNSAS-tól azt a dossziét, amiben benne vannak a telefonos lehallgatások, magánbeszélgetések, a fontos vagy kevésbé fontos, de gyanús személyekkel való kapcsolattartás részletei stb.?*

- A szekus-dossziék 1989 végén Gyergyószentmiklóson rövid időre napfényre kerültek, de engem nem nagyon érdekelt az ügy. 2006-ban a román televízió képernyőjére került a tanári és kutatói tevékenységeről

készített dosszié, mindenfajta kommentár nélkül. Ez számos gyanúsítgatásra adott lehetőséget... Ekkor már kikértem szekus-dossziémat, amely az 1978–1989 közötti időszakra vonatkozott. A dosszié „elkészítői” tudományos és tanári tevékenységemről gyűjtöttek adatokat.

– *Gyergyóremetén, Gyergyószentmiklóson iskolaújságot, Líceumi Évkönyvet alapított és szerkesztett. Miért gondolta, hogy ez fontos egy szinte tiszta magyar közegben, ahol a gyerekek múlt iránti érdeklődését kell fejleszteni és gazdagítani?*

– Mindkét iskolában nagyon tehetséges diákjaim voltak. Értelmi szintjük, íráskészségük lehetővé tette a *Remetei Híradó* négy számának és a *Líceumi Évkönyv* egy számának a szerkesztését. Persze, mindegyiket jóvá kellett hagyatni az akkori Hargita megyei pártbizottság propaganda-osztályával. Ezért kénytelen voltam egy-két KISZ-szel kapcsolatos írás megjelentetésébe is beleegyezni. Ezek nélkül nem engedélyezték volna a diákévkönyv megjelenését.

– *Kutatói munkájának gyümölcsét 1990-ben kezdte publikálni, bár – gyanítom – ezek jóval korábban megíródtak, már az 1970–80-as években...*

– Első két tanulmányom a *Korunk* folyóiratban jelent meg 1972-ben és '78-ban. 1978-ban jelent meg *A gyergyóremetei erdőmunkások élete tegnap és ma* című tanulmányom a *Változó Valóság* című kötetben. A tanulmánykötetet Imreh István szerkesztette.

1989-ig 29 nagyobb méretű tanulmányom jelent meg a Kolozsvári Múzeum román évkönyveiben, a *Studia Universitatis Babeş–Bolyai* történelmi folyóiratban, a *Korunkban* és a *Művelődésben*. Román nyelven megírt tanulmányaimba nem kötöttek bele, viszont magyar nyelvű szövegeimbe a cenzorok s egyes szerkesztők is belekötöttek.

– *Kérem, sorolja fel köteteit, megjelenésük évével.*

– 1992–2018 között 25 önálló könyvem látott napvilágot, melyek a következők: *Gyergyó a történelmi idő vonzásában* (1992); *Székely hadseregvezet és faluközösség* (1994); *Mediu geografic și evoluția socio-demografică în bazinul Giurgeului și Ciucului în secolele XVI–XVII* (1997); *A forradalom katonái Csikban és Gyergyóban* (1998); *A falutörvénytől a közbirtokosságig* (Gyergyóújfalu monográfiája – 1998); *Főnépek, lófők, gyalogkatonák Csikban és Gyergyóban* (1999); *Gyergyószentmiklós monográfiája*

(2001), *A székely közbirtokosság I–II.* (2002); *Ditró a históriában* (2002); *Kultúra és civilizáció I–II.* (2003, 2005); *Munkarend és hagyományörzés a székely faluközösségben* (2004); *Az erdővisszaadás kálváriája Székelyföldön* (2004); *Gyergyói örmények könyve I–II.* (2007); *Gyergyószentmiklós története* (2007); *A polgári fiúiskolától a Vaskertes iskoláig* (2008); *A megfigyelt történelemkőr* (2009); *Néprajz és toponímia* (2009); *A törvénykező örmény közösség I–II–III.* (2010); *Cultură și Civilizație Antică* (2011); *A kastély árnyékában I–II.* (2012); *Az Országos Magyar Párt és Gyergyószentmiklós közléte az 1919–1933 közötti időszakban I–II.* (2013); *Gyergyószentmiklós gazdasági-társadalmi élete az 1919–1933 közötti időszakban I–II.* (2015); *Gyergyó az 1916-os évi román katonai támadás viharában* (2016); *A gyergyószentmiklói közbirtokosság története* (2017); *Gyergyó kulturális értékei* (2018).

Ezenkívül megszerkesztettem öt kötetet. Ezek a következők: *Megmaradásunk esélyei* (2005); *A mezővárostól a rendezett tanácsú városig* (2011); *A gyergyószentmiklói örmények és az erdélyi magyar-örmény identitástudat* (2014); *A székelység 12–17. századi története és a Blénessi család* (2015); *Az 1916. augusztusi katonai betörés és Székelyföld* (2017). Ezekben a kötetekben a legkiválóbb magyarországi és erdélyi történészek munkáit közöltem.

Több mint 120 nagyobb tanulmányom jelent meg kötetekben, évkönyvekben, szakfolyóiratokban. Írásaim száma több mint 500.

– *Ha figyelmesen megnézzük ezt a listát, két fontosabb témakört találunk: a rendtartó székely faluközösségek (hely)történetét és a gyergyói örmények történetét. Hogyan foglalná össze ezen kutatások eredményét?*

– Kutatói pályámon három mesterem, szakmai irányítóm volt: Imreh István, Demény Lajos és Egyed Ákos. Mindhárman a forráskritika alkalmazására neveltek. Magyarországon Trócsányi Zsolt segített levéltári kutatásaim során. Könyveim eddig feltáratlan levéltári források feldolgozásán alapulnak. Azt a fehér foltot, amit eddig Erdély históriája, Gyergyó története és az erdélyi örménység története jelentett, én történelmi adatokkal s megfelelő értelmezéssel töltöttem ki. Tudományos munkásságom értékét az utókor fogja elbírálni.

– *Mi a véleménye, mit kellene sürgősen megtárgyaljanak Románia és Magyarország történészei a centenárium évében?*

- Lucian Boia és a hozzá hasonló román történészek száma jelentéktelen. A román historikusok nagy része preconcepciós elvekkel megfertőzve végzi kutatásait. A kontinuitás elmélete, a középkori románság történetének a meghamisítása, az 1848–49-es forradalommal és szabadságharccal kapcsolatos tények, az első és a második világháború eseményeinek a meghamisítása jelzik, hogy nincs kivel tárgyalni...

- *1996-ban Hargita megye RMDSZ-es parlamenti képviselőjévé választották, amit 2008-ig töltött be. Milyen volt ez a 12 év, amit Bukarestben töltött magyar nemzetiségű társaival, de folyamatos nyomás alatt, amikor el kellett viselniük a többségi honatyák részéről „érkezett” diszkriminációt?*

- Bár a 12 év alatt mindegyik március 15-én, október 6-án (és nagyon sokszor október 23-án is) a parlament mikrofonjától mutattam be az 1848–49-es forradalom és szabadságharc eseményeit, illetve az 1956-os magyar forradalmat, 2006. november 30-án pedig a parlament ünnepi ülésén követeltem Székelyföld területi autonómiáját – ennek ellenére a román parlament képviselőinek jelentékeny hányada jobban becsült engem, mint RMDSZ-es képviselőtársaim nagy része.

- *Miért?*

- 1996-ban, 2000-ben és 2004-ben én előválasztások révén kerültem az RMDSZ Hargita megyei képviselői listájára, s ez nem volt összhangban az RMDSZ felső vezetésének akaratával. Én a lakosság jóvoltából váltam képviselővé, ami számomra lehetővé tette, hogy az emberekért tevékenykedő, ne a pártérdeket szolgáló honatyává váljak. Tevékenységgemmel az engem megválasztott közösség érdekeit próbáltam szolgálni, nem a pártvezetését.

- *Mire büszke, amit parlamenti évei során sikerült megvalósítania, törvényben lefektetnie mind a magyar, mind a román társadalom javára?*

- 1996 őszétől mint parlamenti képviselő próbáltam szolgálni Gyergyó és vidéke, illetve az erdélyi magyar közösség érdekeit. 1996 őszén fogalmaztam meg a közbirtokossági vagyonok visszaállítására vonatkozó törvénytervezetet, amelyet – miután megbuktattak – 1998-ban, Vasile Lupu kérésére, az 1/2000-es törvénybe foglaltam bele. 1998-ban, Vasile Lupu kérésére mentem át ideiglenesen a tanügy

szakbizottságból a földek és az erdők visszaadását tárgyaló szakbizottságba. Itt döntő szerepem volt a föld- és erdőtulajdonok visszaadása törvényének a parlamenti szavazássorozaton való keresztülvitelén. 2000 januárjában a Gyergyói-medence térségében irányításommal és vezetésemmel, újraalakultak a közbirtokosságok, de a vagyonukat jelentő erdőtulajdont nem sikerült visszaszolgáltatni jogos tulajdonosainak. Ebben közrejátszott az állami erdészeti ellenállása, illetve korabeli prefektusok – ebbe beleérttem a Hargita megyei magyar prefektust is – támogatásának a hiánya.

- 2000-ben új szelek fújtak Bukarestben, hogyan sikerült elfogadtatni a közbirtokossági vagyonok visszaszolgáltatását?

- A 2000. év végén megtartott parlamenti választások után a hatalomra kerülő szociáldemokrata párt kezdetben akadályozta az 1/2000-es törvény végrehajtását. Több mint fél éves tárgyalások után sikerült a kormánypártot a 102/2001-es sürgősségi kormányrendelet kibocsátására kényszeríteni, mely tulajdonképpen lehetővé tette a közbirtokossági vagyonok visszaadását örökhatyók után 20 hektáros erdőterületben, melyet a parlamenti vita során újabb 10 hektáros legelőterülettel (örökhatyók után) sikerült növelni. 2001 májusától a szociáldemokrata párt képviselőivel folytatott politikai egyeztetéseken sikerült elérnem a közbirtokossági erdők visszaadását akadályozó kormányintézkedések megszüntetését. Az állami erdészeti hivatal azonban csak azoknak a közbirtokosságoknak adta vissza az erdőt, akik az állami erdészettel kötöttek szerződést. Én az erdők diszkriminációmentes visszaadását követeltem, vagyis azon közbirtokossági vagyonok visszaadását is, melyeknek vezetői magánerdészeti hivatalokban gondolkodtak. Vezetője voltam annak a munkacsoportnak, amelynek – két éves harc után – sikerült létrehoznia az első magánerdészeti hivatalokat, és küzdelmünknek köszönhetően a magánerdészeti hivatalokat létrehozó közbirtokosságok is visszakapták az erdőket.

Parlamenti munkám során küzdöttem a Romtex és a Foresta fafeldolgozó vállalat privatizációja során végrehajtott törvénytelenések ellen. Az erdőkitermelés során érzékelhető törvénytelenéseket is próbáltam megakadályozni. Harcom eredményeképpen sikerült kiszorítani Hargita megyéből a hegyen túli vállalkozók nagy részét, s ezzel a székelyföldi vállalkozók kerültek előnyös helyzetbe.

- *Mi volt a helyzet Hargita megyében?*

- 2001 decemberétől 2002 májusáig gigászi harcot folytattam a hargita megyei erdők visszaadásáért. Ennek köszönhető, hogy Hargita megyében adták vissza a legtöbb erdőt. Az erdőkkel való hatékony gazdálkodás érdekében, Bajcsi István és Tőke István erdőmérnökökkel együttműködve, a jelenlegi birtokviszonyoknak megfelelő erdőgazdálkodási törvényt nyújtottam be a parlamentben. Bár a törvénykezdeményezés szövegét több mint egy hónapig egyeztetjük a szakminisztériumban és az állami erdőügynökség szakembereivel, mégis elkeseredett harcot kellett folytatnom a szenátus által már megszavazott törvény megmentéséért, amely közösségeink számára jövőt jelent. A 247/2005-ös törvényt előkészítő bizottságban a közbirtokosságok teljes vagyonának a visszaszolgáltatásáért szálltam síkra.

2000–2003 között háromszor kezdeményeztem Octav Cozmâncă miniszternél a Gyergyószentmiklós és Békás község közti reális határvonal visszaállítását. Sajnos a megyei kataszteri hivatal román vezetőjének (Traian Faur) és Mircea Duşa prefektus magatartásának köszönhetően nem sikerült megfelelő eredményt elérnünk.

Kezdeményeztem Gyergyószentmiklós megyei jogú várossá emelését (1998-ban és 2003-ban). Míg 1998-ban törvénykezdeményezésem megbukott, 2003-ban a kormány ellenállása ellenére is sikerült átvennem a parlament két házán a municipiummá válás törvényét.

Kezdeményezője és kidolgozója voltam az erdővédelmi és az erdőgazdálkodási törvénynek, melyet a parlament 2004-ben szavazott meg a 120/2004-es törvény néven. Több törvénytervezetet nyújtottam be az erdészeti törvény módosítására vonatkozóan.

2005 júniusában letettem a képviselőház állandó büroójához *Székelyföld területi autonómiájának a törvénytervezetét*. Ezt a törvénykezdeményezést 2005-ben becsülettel fenntartottam. A szenátusban azonban, 2012-ben, amikor már nem voltam képviselő, az RMDSZ-es szenátorok szégyenteljesen kivonultak a plénumból, hogy ne kelljen megszavazzák. A 12 év alatt három törvénytervezetet tettem le a Dacia személygépkocsit lefizetők kárpótlására vonatkozóan. Az utolsót 2007-ben, melyet a többi párt hasonló törvénykezdeményezésével együtt elfogadtak. Törvénytervezetet nyújtottam be a nyugdíj emelésére és a 13-dik nyugdíj biztosítására vonatkozóan.

Parlamentari tevékenységem során 263 parlamenti beszédem, 47 törvénytervezetem és 73 interpellációm volt.

- *Akadnak olyan viták, nézeteltérések bukaresti éveim során, amiért Önt jogtalanul megvádolták, s szeretne tiszta vizet önteni a pohárba?*

- Sok mindenért megvádoltak, jogtalanul. Nem tudták elfogadni, hogy képviselői tevékenységemben a reális tulajdon visszaszolgáltatásáért, valamint az erdőkorruptió megakadályozásáért harcoltam és az egyszerű emberek érdekeit szolgáltam.

- *Meséljen érdekes dolgokat/történeteket abból az időből, amikor olyan hírhedt politikusokkal kellett egy asztalnál ülnie (vagy: ennie-innia), mint C. V. Tudor, Radu Ciontea, Gh. Funar...*

- Mindig ragaszkodtam elveimhez, és sohasem ültem le enni-inni ezekkel a politikusokkal. Gheorghe Funar Kolozsvár polgármestere volt, amikor nevemet Dezideriu Colomanról Dezső-Kálmánra magyarosítottam. A határozatot ő írta alá. Nem alázkodtam meg előtte, állampolgári jogaimmal érveltem. Corneliu Vadim Tudorral való kapcsolatamra a 2006. november 30-i, az autonómiával kapcsolatos beszédem jegyzőkönyve a legsokatmondóbb: több mint harmincszor szakította meg beszédemet, többször leköpött beszéd közben.

- *Mondjon néhány szót családjáról is.*

- Negyvenöt és fél éve vagyok házas. Feleségem mindig mellettem volt a nehéz helyzetekben. Mivel erdélyi örmény gyökerekkel rendelkezik, az ő tiszteletére írtam meg a *Gyergyói örmények könyve* című kétkötetes munkámat. Két leányom van és négy unokám. Mindent elkövettem, hogy Erdélyt ne hagyják el! Vallottam és vallom: Erdély magyar szellemiségét csak itthon maradásunkkal menthetjük meg.

- *Mi foglalkoztatja jelenleg, mit szeretne megjelentetni közelebről, 70. születésnapja alkalmával?*

- *Az Erdélyi Fejedelemség és Gyergyó* című kétkötetes könyvemem dolgozom.